

MENDE ERDI BATEZ EUSKALGINTZAN

irakasle, idazle eta itzultzaile gisa

Gaur, Pello Esnalek bere *Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa* ekarpen bikainaz hitz egin digularik, eta abagune honetan hitz batzuk esatea proposatu zaidalarik, sakonera akademikoak alde batera utzi eta mende erdi batez neure idazle- eta itzultzaile-ibilbideari gaingiroki bada ere begiratu bat eman eta horretaz zuei hitz egitea erabaki dut.

Gauza berri gutxi entzungo duzue seguru asko baina, agian, nire azterketatxo honek gaurko euskararen ikuspegi ez berria baina zerbait desberdina izan dezazuen lagunduko dizue.

2011ko abenduaren 22ko zutabeari, Andu Lertxundik ‘Harriduraz’ izenburua ezarri zion eta bertan, besteak beste, Elixabete Perezen hitzak aipatzen zituen, esanez, Koldo Mitxelena gaur zer tresna ditugun ikusiko balu, harrituta geldituko litzatekeela. Eta gero oriotar zaraizartuak honela zioen: “Datorren urtean hogeita bost urte beteko dira Errenteriako hizkuntzalaria hil zela. Ordutik, zenbat aldatu da nire lan egiteko era? Iraultza sekulakoa bizitzen –eta gozatzen– ari naiz ordutik ordura, eta iraultza teknologikoa guztiz mesedegarria gertatzen ari zaio euskarari. Mitxelena harrituko litzateke. Geuri ere poñoa eragingo liguke –eta adore eman– aldian behin harritzeak”.

Nik neuk mende erdi batez bizi izan dudana harridura eta poño horretaz hitz egin nahi dizuet.

50. hamarkadan nire ingurunean zeuden euskarazko irakurgaiak zenbatzeko eskuetako hatzak aski ziren: Lardizabalen *Testamentu zahar eta berriko kondaira*, *Maiatzeko lorak*, Irigoien Zumarragako parrokoak itzulitzako *Bizi*, Arantzazuko *Aste Santua* eta *Zeruko Argiaren* lehen aleak, eta herriko apaizak alde egitean oparitu zidan *Xabiertxo*.

Jakina, Gabiria eta Eubako pasiotarregana ikasketak egitera joateak nabarmen aldatu zuen nire basamortu hura, baina aukera aberatsago hura ere aski mugatua zen.

55.-70. hamarkada

Euskararen eta hizkuntzen munduarekin topo egiteko abagunea izan zen niretzat epe hura. Umandiren *Gramatica Vasca*rekin astean hiru ordu euskara ikastea, aditza eta atzizkien ikaskuntza sistematikoa Larrarte eta Sarasola irakasleei esker, euskarazko idazkuntza eta haren zuzenketa, *Euzko Gogoa* eta ‘Kuliska Sorta’, *Gero* eta *Unamuno eta Abendats*, bai frantsesa, latina, grekoa, ingelesa eta alemana ikastearen urteak ere. Geroago etorriko ziren esperantoa eta errusiera.

Euskaldunak, *Barne-muinetan Urte Guziko Meza-Bezperak* obretako Orixe handiarekin ere topo egin nuen, miresmena eta kritika nahastuz (J. Azurmendi), Ch. Dickens-en *A Christmas Carol*-en itzulpena *Gabon-kanta* (Erein, 1990) bezala gerora Ereinek argitaratuko zuena, *Laiaketan* aldizkariako artikuluak eta Euskal Akademia.

Euskara Baturik ez izateak nabarmen zailtzen zuen euskaraz idaztea. Azkueren *Promptuarium de la Lengua Vasca* erreferente garrantzitsua gertatu zitzaidan, bai eta Itun Berriko testuak ere, Kuliska Sortako irakurzaiekin batera (*Hamasei seme Euskalerriko*, *Gorrotoa Lege*, *Itxasoa laño dago...* etab).

Urte haietan topo egin nuen Txillardegia, Aresti, Mirande eta Xabier Kintana adiskidearekin abarrekin, orduan egin nuen Ermuko Zina eta Batasunaren Kutxa liburuaren proposamenei atxiki nintzaion, 1968an Euskaltzaindiak batasunerako lehen urratsak emango zituelarik etengabe bide hartatik ibili eta etorkizuneko euskara lantzeko

Jakin, Anaitasuna, Zeruko Argia eta abarretako artikuluetan. Ordura arteko idazkuntzaren bidea aski zalantzakorra zen, zeren idazle sonatuenen lanetan aldaerak ugari samarrak baitziren eta kosta egiten zen orrialde bat hasi eta bukatu era koherentean egitea. Hiztegietako proposamenak, gaur ere erabat bateratuak ez diren arren, ordukoak askoz ugariagoak eta zalantzakorragoak ziren (Azkue, Bera-Mendizabal, P. Mujika, Lhande...). Batzuetan eskaintza ugariegiak eta beste batzuetan gabezia nabariak, garbizalekeria. Berriki hor eman digu Xabier Amurizak bere *Euskara Batuaren bigarren jaiotza. Osoa, lehiakorra, nazionala* (2010, Lanku) gaiak bizirik eta erantzun beharrean jarraitzen duela gogora ekarriz. Egia da, beharra detektatzea errazagoa gertatzen dela kasu bakoitzean erantzun egokia ematea baino baina lehen urrats hori gabe nekez egingo da bigarrena.

Azkenik Madril eta Zaragozan unibertsitate-ikasketak egiten ari ziren ikasle talde batentzat Gabiriako pasiotarren ikastetxe ohian antolatutako lehen euskal barnetegia ere aipatu beharra dut Juan San Martin eta biok orduan Gipuzkoan Gobernadore Zibila zen Oltra Moltó jaunari bisita egin eta baimena eskatuta. Manzanas polizia-burua erailteak salbuespen egoera ekarri zuen eta horrek eten zuen gure lehen ahalegin hura.

70.-80. hamarkada

Bilbon eta Algortan eman nituen urte haietan euskara irakasten taldeetan eta ikastoletan, *Anaitasuna* idazten eta ‘Iker’ taldearen egitasmoa lantzen ari izan nintzen, *Saioka* ikasliburuak sortu zituen taldean euskararen arduradun gisa eta zenbait irakurgai itzultzen Iñaki Beobideren argitaletxerako, jarduera hark isunen bat edo beste ordaindu behar izatea ekarri ziolarik. Garai hartakoak dira *Euskal historian zehar* eta *Euskera 3, 4* eta *5* ikastoletan euskara ikasteko testuak, zentsuraren artazikadak jasandakoak. A. Berriatua eta *Anaitasuna* aldizkaria erreferente garrantzitsuak gertatu ziren niretzat testugintza hartan, hizkuntza nazionalaren kontzientzia hartzeko. Gainera, Bizkaiko Ikastoletan euskararen irakaskuntza mailakatzeko lanean aritu nintzen eta sortu berria zen Eusko Kontseilu Nagusiko langile bezala ere bai A, B eta D eredu sonatuak Arantzazun diseinatzen parte hartu nuelarik beste lankide batzuekin batera Xahoren *Voyage en Navarre pendant l'insurrection des basques* (*Viaje a Navarra durante la insurrección de los vascos*) (1976, Txertoa) obraren modukoren batzuk gaztelaniara ere itzuliz.

Hain zuzen, Arrasaten antolatu nuen lehen itzulpen-mintegia J.R. Etxebarria eta X. Kintanaren laguntzarekin. Ez zen garai erraza izan ‘erri-euskera’ren eta ‘euskara batua’ren aldekoen artean sortzen ziren eztabaida eta gorabeherengatik ikastolen barrutian. Hamarkada horretan egin ninduten euskaltzain urgazle eta D eta B irakasle-titulurako azterketak kudeatzen aritu nintzen beste zenbaitekin. UEUn ere parte hartu nuen itzulpen-mintegiarekin eta bertan Telesforo Monzon izan nuen partaide suhar ekarpen interesgarriak eginez.

1977an argitaratu zen Joan Mari Torrealdayren *Euskal Idazleak Gaur* (Oñati), erakusleiko bikaina gerra osteko urteetan euskarak emandakoaz jabetzeko. Urtemuga horretatik 1995 arteko ekoizpenaren berri, aldiz, *Euskal Kultura Gaur* izeneko bigarren liburu batean eman zuen Torrealдай berak ia hogeit hamar urte geroago, zer esanik ez, oraindik uzta joriagoa ageri dela orrialde haietan.

80.-90. hamarkada

Juan San Martinek Euskaltzaindiaren izenean Itzultzaile Eskola Donostian sortzeko proposamena egin zidan eta horrek Algortatik Donostiara familiarekin hiriz aldatu eta bertan lan egitera behartu ninduen. Txillardegi, Villasanteren lanei esker eta Euskaltzaindiak Arantzazun abiatutako prozesuari esker euskara gero eta batuago zegoen eta hori ezinbesteko baldintza zen itzulpengintzaren irakaskuntza modu eraginkorrean bideratzeko. Beraz, 1980ko udazkenean ireki zituen ateak Donostiako Arbideko Dorreak izeneko gunean itzultzaile-eskolak, gerora Martuteneko Eskola bezala ezagunago izango bazen ere izen hori zuen auzunean kokatu zelako. Goizero eskolak emanez eta asteburuetan ikastaroak eskainiz ia hamar bat urteko ibilbidea egin zuen eskola hark EIZIE itzultzaile, zuzentzaile eta interpreteen elkarte eta SENEZ aldizkaria jaioarazi zituen, gaurdaino jardun betean ari direnak. Zehar-bidez IVAP-HAEEko eskolaren sorrera ere eragin zuen eta pixkanaka ‘Literatura Unibertsala’ eta ‘Pentsamenduaren Klasikoak’ itzulpen-bilduma garrantzitsuen eragile ere izan zen, Deustuko eta Gasteizko campusetan itzulpen-masterrak zenbait urtez emanez.

Parez pare, eta garai bertsuan, EITB eskola sortu zen Iñaki Beobideren gidaritzapean eta bertan euskarazko itzulpenaren eta esatari eta aktoreen euskarazko prestakuntzaren ardura ere izan nuen; horrek aukera aparta eman zidan batzen ari zen euskararen eta ahozketasunaren arteko loturez ohartzeko, eta eremu horretan zeuden egitekoez jabetzeko. Halaber, Hezkuntzako EIMAn lankide izateak ere modu berezian ireki zizkidan begiak euskararen kalitateari zegokionez eta ildo hartan eman beharreko urratsen kontzientzia hartzeko.

EITBren Eskolan testu idatziak ez ezik ahoskatuak lantzea ezinbestekoa zenez ahoskera, azentua, intonazioa eta abarren aurrean erabakiak hartzera beharturik aurkitu ginen eta hasieran idazteko nagusiki aldarrikatzen zen euskara batua besterik gabe hartzerik ez zegoela ikusi genuen eta laster ekin genion esatarien eta film-bikoizketarien eguneroko lana bideratzeko arauak bilatu eta ezartzeari Txillardegi eta beste zenbaiten ekarpenak eta askotan sena beste gidaririk gabe. Gerora Eimako IABen *Ahoskera* testua lantzean ikusi dudanez eta berriki Mintzolan Julia Marinek emandako hitzaldian entzun dudanez gaia zabalik dago eta oraindik beharko lukeen arreta eta lantzea ez duela izan aitor nezake.

1993an sortutako Ahoskera Batzordeaz ari dela, 1998an kaleratutako 87. araua: *Euskara Batuaren Ahoskera Zaindua (EBAZ)* izeneko txostena aipatzen du. Eta urte berean desagertu zela dio. Urte batzuk geroago, 2009an, 158. gomendioa kaleratu zuela dio: *Kanpoko leku-izenak euskaraz ahoskatzeko irizpideak*.

Euskaltzaindiaren webgunean eta, Iker egitasmoaren barruan, Fonetika eta Fonologia esparruan hau dio: “Arian-arian Akademiari aurkezten zaizkion premiei erantzutea da lantalde suntsikor honen zeregina”. Julia Marinen iritziz, arian-arian aurkezten zaizkion premiei erantzutearen zeregina duen talde suntsikor bat baino zerbait gehiagoren beharra sumatzen da sail honetan. Mintzola Fundazioan ikusten du aurrerabiderako itxaropen-printza. Gainera erakunde horren eta Euskaltzaindiaren artean hitzarmena sinatu izanak itxaropen soila baino zerbait gehiagoren ekarpena egin dezakeela pentsarazten digu. Horrela EIMako IABekoen nahiak ere epe laburrean portu onera iritsi ahal izango dira, bai eta egunero lan-tresna horretaz baliatu behar duten milaka irakaslerenak ere.

Hamarkada honen erdi aldera ordenagailua gure artean agertzeak eta haren garapenak ekarpen kalkulaezina egin zion euskararen munduari, lana errazteko ez ezik

testuaren kalitatea hobetzeko ere bai, zuzentzaile ortografikoari esker. Hori guztia laster etorriko zen ordenagailuz lagunduriko itzulpengintzaren hasiera baizik ez zen izan.

Villasanteren lehen ekarpen garrantzitsu batzuk, Euskaltzaindiaren lehen EGLUak (*Euskal Gramatika, Lehen Urratsak*), UZEIren hiztegiak eta Orotariko Euskal Hiztegiaren lehen liburukiak eman zizkigun garai horrek, eta euskal argitaletxe ugari nabarmen aberastu zuten euskarazko liburuaren eskaintza.

90.-2.000. hamarkada

Hamarkada hartan Interneten, posta elektronikoaren eta mugikorren erabilera nabarmen hedatu zen eta hark eragin erabakigarri eta neurtzen zaila dena izan du modu askotara euskararen ezagutzan eta erabileran.

Bestalde, euskararen kalitateari dagokionez Euskaltzaindiaren atergabeko lana daukagu Interneten eskuragai: Hizkuntza baliabideak *Hiztegiak eta Corpusak*, Gramatika, Dialektologia, Onomastika, Literatura, Arauak, Euskararen sustapena, argitalpenen bertsio elektronikoak, eta, azkenik, Jagonet galde-erantzunak zalantzak argitzeko Euskaltzaindiaren zerbitzua. Ondo gogoan dut Miren Azkaratek eta biok zenbat aldiz errepikatu behar izan genuen Jagon Saitetik Euskaltzaindiak Internetarako jauzia eman behar zuela, bai eta beste hizkuntza batzuetan garai bertsuan sortzen ari ziren testuen corpusak gurean ere egitea ezinbestekoa zela, nahiz eta ekimen hori nik nahi baino gehiago berandutu zen.

Hezkuntza Sailean diharduen EIMako Ikasmaterialen Aholku Batzordea aipatu nahi dut, EIMA berorrek aurretik abiatutako lana sakontzen lagundu duena zenbait lan-tresna argitaratuz eta euskal irakaskuntzako testuen zuzentasun eta egokitasuna zainduz. Aipaturiko Ikasmaterialen Aholku Batzordearen lanari esker, orain arte honako liburu hauek argitaratu dira: *Estandarizatu gabeko solasak*, *Ortotipografia*, *Kalko okerrak*, *Letra larriak erabiltzeko irizpideak*, *Onomastika*, *Izen-zerrendak*, *Morfosintaxiaren inguruko zalantzak eta argibideak*, *Zientzia eta teknikako euskara arautzeko gomendioak*...eta laster agertuko dira *Ahoskera eta Puntuazioa* ere, besteak beste.

Halaber, eta EIZIEn lanari esker itzulpen-memoriak eta ordenagailuz lagunduriko itzulpena burutzeko tresnak (ikus EIZIEn webgunean Itzulpen-memoriak eta Tresnak) nabarmen garatu dira hamarkada honetan eta horiek itzulpena egitea erraztu ez ezik hizkuntza kalitatea ere ageriki hobetu dute: Xuxen ortografia-zuzentzaileak, Euskalbar eta zenbait Corpusen ekarpenek ari naiz, nabarmen haziz doan euskarazko Wikipedia ez aipatzearren. Zerrendan gurea hizkuntza baino hitun gehiago dituztenen aurretik goaz, baina oraindik nabarmen hobetu eta aberastu beharrean bagaude ere.

Bestalde, **Gifami** Gipuzkoako Foru Aldundiko itzulpengintza mintegia, EHU-UPVko Ehulku, Ehutsi, Zio... etab ekimenak eta antzeko beste askok nabarmen laguntzen dute hizkuntzaren kalitatea jasotzen eta hobetzen.

Azkenik, hiztegitzinta (UZEI-Euskalterm, OEH) eta EGLUren ildotik urrats sendoak eman dira hamarkada honetan eta hurrengoan burutzeko.

Bestalde, Euskararen Gizarte Erakundearen Kontseilua (1998) sortzeak euskararen erabilera sustatzeko bi tresna garrantzitsu jendarteratzea ekarriko du hurrengo hamarkadan: *Bai Euskarari Ziurtagiria* eta *Euskararen Behatokia*, eta hurrengo urteetan euskararen baitan kontzientzia berpiztuz eta nabarmen eraginez.

Hizkuntzaren oinarritzko eraikuntza landu ahala, gero eta garbiago ikusi da testu egokiak prestatzeko eman beharreko pausoak zein diren, batez ere inguruko erdaren eraginpean ari den gure idazkuntzan, eta ildo horretatik etorri dira P. Esnalena bezalako ekarpenak. (*Testu-antolatzaileak. Erabilera estrategikoa (2008)* /*Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa(2011)*), gramatikaren eremuak utzi eta estilistikaren zelaia hasten direnetan behar-beharrezkoak direnak teknologia berriek zalapartaka idaztera bultzatzen gaituzten aroan. Horrelako gomendioak eta ezagutzak idazle on askok garai guztietan erakutsi badituzte ere, milaka pertsona bere buruan estandarizatzen eta normalizatzen ari den hizkuntza batean eskolatzeak, eta gaurko bizimoduak askori testuak idaztea eta jendaurrean eraginkortasunez hitz egitea eskatzen dion garaiotan, inoiz baino hobeki txertatzen dira gure aurrerabide neketsuan. Beraz, gramatikaren mugetatik harago, estilistikaren alorrean ekarpenak egiteak ibilbide oso bat biribiltzea esan nahi du, herri-literaturaren azterlanarekin eta Esnalen erabilera estrategikoko bi ekarpenekin, azkenik, B. Atxagak maisuki gidatzen duen ‘Erlea’ aldizkariarekin galdorra ezarriz.

Berriki galdu dugun eta seguru asko euskara batuaren alde beste inork baino ekarpen handiagoa egin duen Txillardegi omenaldi xume gisa gogorarazi nahiko nuke *Huntaz eta Hartaz* (76) saiakeran zioen hura: “euskara gaitu, osatu, batu, gaurkotu, zorroztu eta aberasten” eman ditudala neure urte gehientsuenak aldian aldiko beharrek eskatu didaten eta neure indar eta gaitasunak ahalbidetu nauten neurrian, eta orain neure 66 urteren gaindegitik atzera begiratzean harridura sentitzen dut euskararekin batera egin dudana ibilbidea begiestean, adiskide sentitzen ditut egiteko bikain horretan bidaide izan ditudan guztiak eta azken aldi honetan, Huhezi-Garabideren eskutik Abia Yala edo Hego Amerikako, hizkuntza gutxituen ordezkari euskara batu eta gaurkotzearen gure esperientzia nolakoa izan den azaltzeko aukera izan dut, eta horretan jarraituko dut ahal dudana bitartean gure harridura eta poza beste batzuegan ere loratu dadin. Nire belaunaldikoek, gutxi gorabehera, antzera ikusten dugu euskararen ibilbide hau, baina badira gerora etorri diren beste belaunaldi batzuk euskara batuaren baitan jaio direnak eta batez ere horiei begira idatzi ditut lerro hauek nondik gatozen jakin dezaten eta guztion ahaleginarekin geroan noraino irits gintezkeen suma dezaten.

Xabier Mendiguren Bereziartu

Donostia, 2012ko otsailean